

Михайло Грушевський і Незалежність України. 150 і 25.
Що пов'язує ці дати?

Щоб усвідомити усю значущість і величність цих дат, необхідно пригадати основні етапи становлення нашої держави і життєвий шлях Видатного Українця - Михайла Грушевського.

Пропонуємо методико-бібліографічний матеріал «Не можна зупинити націю...», який містить розповідь про життєвий та творчий шлях Михайла Грушевського, розробку гри для юних ерудитів, літературу про його діяльність, а також список джерел до свята Дня Незалежності.

Рекомендовано вчителям, учням, бібліотечним працівникам.

Методичний супровід підготували: О. Р. Дудок, Л. С. Сташко

Бібліографія і верстка: О. О. Сачинська

Відповідальна за випуск: Л. А. Лугова

*«Народність і територія
стрілися саме на порозі
історичного життя
нашого народу і
утворили першу підставу його розвитку»
М. Грушевський*

День народження держави

Кожний народ має своїх національних героїв, які у найкритичніший момент історії втілюють найкращі його риси, піднімають на боротьбу інших і беруть на себе відповідальність за майбутнє нації, ведучи її за собою. Однією з таких особистостей, без перебільшення, був Михайло Сергійович Грушевський (1866-1934), який залишив великий слід в нашій історії.

22 січня – одна з найважливіших історичних дат для України. Цього дня 1918 року IV Універсалом Української Центральної Ради було проголошено незалежність Української Народної Республіки, а у 1919 році, вже за рік (22 січня 1919 року) на Софійському майдані в Києві відбулася не менш вагома подія – об'єднання Української Народної Республіки і Західно-Української Народної Республіки в одну державу. Михайло

Грушевський був ініціатором славнозвісних чотирьох Універсалів Центральної Ради.

Це він 19 листопада 1917 року урочисто виголосив III Універсал, за яким проголошено Українську Народну Республіку - акт великої історичної ваги. Але найбільшу славу здобув IV Універсал, за яким Українська Народна Республіка проголошувалась самостійною і незалежною державою. Очевидці згадували потім, що засідання Малої Ради, на якій проголошувалась самостійність Української Народної Республіки, розпочалося 22 січня 1918 року, а закінчилося 25 січня о 12 год. 20 хвилин. У ніч з 24 на 25 січня 1918 року відбулося прилюдне засідання Малої Ради. Збори відкрив Михайло Грушевський вступною промовою, а потім взяв в руки текст IV Універсалу і урочистим голосом до всіх присутніх, що встали, звернувся словами: «Народе України! Твоєю силою, волею, словом утворились Українські землі, Вільна Українська Народна Республіка. Здійснилась давня мрія твоїх батьків, борців за волю й права робочого люду... Віднині Українська Народна Республіка стає самостійною, ні від нікого незалежною, вільною, суверенною Державою Українського народу». Ці слова були підтримані шквалом оплесків і вигуками «Слава!», кілька разів читання припинялось оваціями. Так вітало Універсал свідоме українське громадянство, що заповнило цієї пам'ятної ночі залу Педагогічного музею у Києві - столиці незалежної України.

Щирий патріотизм Михайла Грушевського проявився і в тому, як він нараджував українських делегатів, котрі вирушали на брестські переговори. Тоді він підняв питання про майбутні кордони УНР. За його інструкцією делегати мали вимагати у Бресті включення в склад Української Народної Республіки всіх територій Східної Галичини, Буковини, Закарпаття, Холмщини і Підляшся, щоб ні одного клептика української землі не залишилося під чужим пануванням.

Михайло Грушевський

Михайло Сергійович Грушевський — професор історії, організатор української науки, політичний діяч і публіцист, голова Центральної Ради (1917—1918), академік, автор понад 2000 наукових праць. Народився 29 вересня 1866 року в м. Холм, нині Польща. Дитячі роки провів на Кавказі. Здобувши домашню початкову освіту, 1880 року Михайло був зарахований відразу до третього класу Тифліської гімназії.

У липні 1886 року Грушевський пише письмове звернення до ректора Київського університету Св. Володимира з проханням зарахувати його на історичне відділення історико-філологічного факультету.

В університеті М. Грушевський працював під керівництвом Володимира Антоновича. За успіхи в науковій роботі його залишили на кафедрі для наукової та педагогічної роботи як професорського стипендіата. У травні 1894 р. він за-

хистив магістерську дисертацію і отримав ступінь магістра. Того ж року за рекомендацією В. Антоновича М. Грушевського призначили на посаду професора кафедри всесвітньої історії Львівського університету.

Саме у Львові М. Грушевський розпочав активну науково-організаторську діяльність, був першим, хто звернув увагу на проблему підготовки кадрів, створив власну наукову школу, до складу якої входили історики І. Крип'якевич, В. Герасимчук,

С. Томашівський, І. Джиджора, М. Кордуба, І. Кревецький, О. Терлецький.

Працюючи у Львові, М. Грушевський написав численні наукові праці з історії України. Це дало йому підстави опублікувати у 1904 р. в Санкт-Петербурзі статтю «Звичайна схема руської історії й справа раціонального укладу історії східного слов'янства», де він виклав концепцію самостійного історичного розвитку українського народу, відокремленого від своїх сусідів як походженням, так і політичним, економічним, культурним життям. Реалізовані ці ідеї були в багатотомному виданні «Історія України-Руси» — найбільшій науковій праці вченого.

Окрім наукової діяльності Михайло Грушевський активно займався громадсько-політичними справами. Він був одним із засновників Української національно-демократичної партії (1899). Підтримував ідею автономії українських земель у складі Австро-Угорщини.

Після революції 1905-1907 рр. М. Грушевський переніс свою діяльність до Києва, де створив Українське наукове товариство (УНТ) і розпочав працю над «Записками Українського наукового товариства в Києві». У вересні 1907 р. М. Грушевський увійшов до складу позапартійного українського громадського об'єднання – Товариства українських поступовців, яке стало єдиною до 1917 р. українською організацією ліберального спрямування.

В ніч з 3 на 4 березня 1917 р. під тиском революційних подій в Росії в Києві було створено Українську Центральну Раду (УЦР). Період існування та діяльності Центральної Ради став періодом найвищого злету політичної, громадської та державної діяльності М. Грушевського. Він став головним ідеологом української революції, творцем її концепції й разом з УЦР пройшов шлях від вимог обмеженої національно-територіальної автономії до становлення самостійної України.

Центральна Рада діяла впродовж 14 місяців. Першим Універсалом було проголошено автономію України в складі Російської федеративної республіки. Згідно з Другим Універсалом Центральна Рада почала розроблення закону про автономний устрій України. Третім Універсалом Центральна Рада проголосила Українську Народну Республіку, а 22 січня 1918 р. Четвертим Універсалом — повну політичну незалежність та суверенітет української держави. Під керівництвом М. Грушевського урядом УНР приймалися важливі рішення про державні атрибути, а також здійснювався конституційний процес. Він особисто брав участь в розробленні Конституції УНР, яка була прийнята 29 квітня 1918 року. Однак цьому документу не судилося бути реалізованим, бо того ж самого дня в Києві стався державний переворот на чолі з П. Скоропадським і М. Грушевському довелося перейти на нелегальне становище. Ліквідація УЦР поклала край державній діяльності М. Грушевського. У підпіллі він здебільшого займався науковою працею, брав участь в обговоренні питання про заснування Української академії наук, однак від пропозиції П. Скоропадського очолити новостворену академію відмовився.

У лютому 1919 р. М. Грушевський переїхав до Кам'янця-Подільського, а потім до Станіслава (нині м. Івано-

Франківськ). У березні того ж року емігрував до Праги, потім до Відня. В еміграції М. Грушевський продовжував свою публіцистичну та наукову діяльність. Крім того, він долучився до створення міжнародної організації – Комітету незалежної України, яка інформувала світову громадськість про політичні цілі українського народу, а також заснував у Празі Український соціологічний інститут.

У грудні 1923 р. М. Грушевський заочно був обраний академіком кафедри історії українського народу Всеукраїнської академії наук України (ВУАН), а на початку березня 1924 р. за дозволом ЦК КП(б)У вчений повернувся в Україну, де розгорнув активну діяльність в напрямку розбудови історичної науки. В цей час історик продовжував працювати над своїми фундаментальними працями – «Історія України-Руси» та «Історія української літератури».

На жаль, з осені 1929 р. почалося нищення історичних установ, створених М. Грушевським. 7 березня 1931 р. М. Грушевський переїхав до Москви, а 23 березня його заарештували та звинуватили у керівництві неіснуючою контрреволюційною організацією «Український національний центр». Він визнав себе винним і невдовзі його звільнили з-під арешту. Однак здоров'я М. Грушевського було підірване.

У жовтні 1934 р. він поїхав лікуватися до одного з кисловодських санаторіїв. Несподівано вчений захворів і невдовзі після операції помер — 25 листопада 1934 року. Його тіло було перевезене до Києва та поховане на Байковому цвинтарі.

Про Михайла Грушевського, першого президента Української держави, створено **фільм – біографічний нарис із циклу «Невідома Україна»**, яким можна скористатись при проведенні масових заходів у бібліотеці (<http://heroes.profi-forex.org/ua/grushevskij-mihail-sergeevich>).

Увічнення пам'яті Михайла Грушевського

Пам'ятник у Києві

Відкриття пам'ятника відбулось 1 грудня 1998 року.

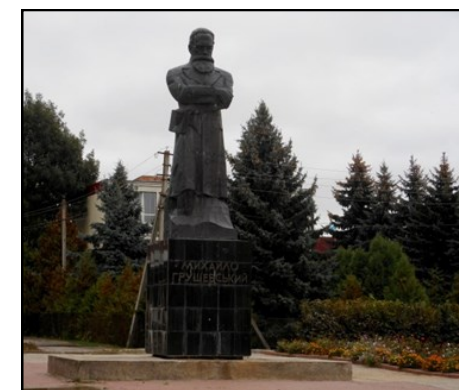
Автори — скульптор Володимир Чепелик, архітектори: Микола Кислий, Руслан Кухаренко, Юрій Мельничук, інженер Микола Печенов.

Пам'ятник у Барі

(Вінницька область)

Відкрито 2001 року на майдані М. Грушевського.

Скульптор М. Площанський.

Пам'ятник у Львові

Відкрито 1994 року на проспекті Т. Шевченка.

Скульптори: Д. Крвавич, М. Посікіра, Л. Яремчук, архітектор В. Каменщик.

Пам'ятник в Луцьку

Відкрито 2009 року.

Скульптор Ярослав Скакун, архітектор Андрюш Бідзіля.

Погруддя М. Грушевського у Червонограді

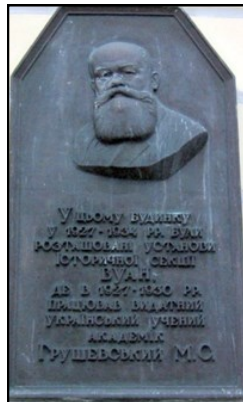
Відкрито 1992 року.

Автори, львівські митці:

скульптор І. Якунін, архітектор В. Захаряк

Портрет Михайла Грушевського зображено на банкноті номіналом 50 гривень і на пам'ятних монетах 1996 і 2006 років.

Меморіальна дошка М. Грушевському в Казані з написом татарською, російською та українською мовами

Меморіальна дошка на будинку по вул. Володимирській, (ВУАН)

Іменем Михайла Грушевського названо багато вулиць, проспектів і площ в Україні.

Михайло Грушевський: хто він?

(Розробка гри для юних ерудитів)

Правила гри: Бібліотекар ставить запитання гравцям, за кожну правильну відповідь нараховуючи певну кількість балів. Перемагає той, хто набирає їх найбільше.

Розминка (1 бал): Михайло Грушевський — це... (письменник, вчений, громадський діяч, політик, публіцист, академік, педагог)

Тур перший. Життя і діяльність М. Грушевського

Обери правильну відповідь (2 бали)

1. Яку річницю від дня народження М. Грушевського відзначатиме Україна у 2026 році? (100 років; 160 років; 200 років).
2. Ким був батько М. Грушевського? (педагогом; військовим; священником).
3. В якому навчальному закладі М. Грушевський здобув початкову освіту? (школа; гімназія; лицей).
4. Який відомий український письменник вперше надрукував оповідання М. Грушевського? (І. Франко; І. Нечуй-Левицький; Панас Мирний).
5. Який відомий вчений-історик був вчителем М. Грушевського у Київському університеті? (В. Антонович; М. Драгоманов; М. Костомаров).
6. Яке наукове товариство Галичини очолив М. Грушевський? («Просвіта», «Громада», «Наукове товариство ім. Т.Г.Шевченка»).

7. Основна праця М. Грушевського? («Ілюстрована історія України», «Хто такі українці і чого вони хочуть», «Історія України-Руси»).

8. Як називається книга творів М. Грушевського, видана 1991 року видавництвом «Веселка»?

(«Під зорями», «Предок», «Остання кутя»).

9. Після якої історичної події М. Грушевський повернувся до Києва? (Революція 1905-1907 рр.; Перша світова війна; Лютнева революція).

10. Яку посаду обіймав М. Грушевський у новоствореній Українській Народній Республіці? (Голова Центральної Ради; президент; прем'єр-міністр).

11. Як називалися основні документи Центральної Ради? (декрети; закони; універсали).

12. Коли була проголошена повна незалежність України? (1917 р.; 1918 р.; 1919 р.).

13. Як склалася доля М. Грушевського після революції? (був репресований; емігрував за кордон; емігрував, але згодом повернувся в Україну).

14. В якому році помер М. Грушевський? (1930; 1934; 1941).

Тур другий. М. Грушевський-письменник

Впізнати оповідання за уривком (3 бали)

1. «Англійське військо прийшло до Бехаль-Джугур у вівторок 26 лютого в обід... Капітан Годж...послав сурмача з бі-

лим парламентським прапором сказати джугурцям, аби піддалися доброю волею. Але джугурці не схотіли... Вже задалегідь дійшли до них звістки, що кляті бузувірські інглізи прийшли руйнувати оселі правовірних» (**«Бехаль-Джугур»**).

2. «І раптом, при непевнім огні ватри, що хитаючись, то висував контури наваленого лому, то ховав їх в чорній п'їтмї, я побачив його — мого предка з предтисячолїть, тїльки дуже далеких» (**«Предок»**).

3. «Я пішов назустріч, і, знявши капелюха, уклонивсь і привїтав старого... Я пояснив йому доволї докладно, хто я, звїдки, і де живу під цю пору, і перепрошуючи, спитав його ім'я, бо досї не здибався з ним в цїй околицї.

4. «- Не пізнаєш мене хїба?... Я Кривонїс, Максим Кривонїс, коли чував, — сказав він і показав на свїй гострий, орлиний нїс, скривлений від давнього удару шаблею» (**«Розмова з Кривоносом»**).

5. «- Ну, панотче, — сказав гетьман, закусивши, — будемо говорити тепер далї... Кажїть, який посаг даєте за донькою? Бо наш молодець неабиякий! Від завтрашнього дня наставлений Грицько Пасїчник сотником у Києві. Правда, пане полковнику?

6. «- Правда, пане гетьмане, буде собї у Києві сотникувати, аби мїг і вїйську служити, і молоду жїнку пильнувати» (**«Ясновельможний сват»**).

Тур третїй. Географїя життя М. Грушевського

Гра з картками (вїрно підбрати картки) (3 бали)

1. Холм — мїсце народження М. Грушевського.

2. Тифлїс — мїсто, в якому минули дитячі роки М. Грушевського.

3. Сестринївка — духовна батьківщина М. Грушевського.

4. Київ — мїсто найактивнїшої полїтичної дїяльностї М. Грушевського.

5. Львїв — мїсто, де Михайло Грушевський розпочинав свою наукову, педагогїчну і громадську дїяльнїсть.

6. Симбїрськ — мїсце заслання М. Грушевського.

7. Прага — мїсто, куди емігрував М. Грушевський пїсля революцїї.

8. Кисловодськ — мїсце смертї М. Грушевського.

Лїтература про життя та дїяльнїсть

Михайла Грушевського

Бурлака, Галина. Історична тематика в лїтературнїй творчостї Михайла Грушевського / Г. Бурлака // Дивослово. - 2011. - № 12. - С. 51-54.

Бурлака, Галина. "Подорож на Ай-Петрї": у пошуках автора : [наук.-публїц. дїяльн. М. С. Грушевського] / Г. Бурлака // Слово і час. - 2014. - № 1. - С. 80-89.

Демченко, Тамара. "Великі українці" на сторїнках "Пам'яток України": новий формат : книгопис / Т. Демченко, С. Іваницька // Пам'ятки України : історїя та культура. - 2014. - № 2. - С. 56-61.

Домбровська, Лариса. Журнал "Лїтературно-науковий вїстник" (1898-1932) - правдиве свїдчення доби / Л. Домбровська, В. Гулак // Вїсник Книжкової палати. - 2013. - № 11. - С. 29-32.

Історико-меморіальний музей Михайла Грушевського : [добірка статей] // Пам'ятки України : історія та культура. - 2013. - № 10. - С. 1-79.

Великий Українець : матеріали з життя та діяльності М. С. Грушевського / упоряд. А. П. Демиденка ; худож. оформ. О. В. Ковалюк. - Київ : Веселка, 1992. - 551 с.

Конта, Ростислав. Реформування "Літературно-наукового вісника" та проблема висвітлення етнографічних досліджень у Науковому товаристві ім. Шевченка / Р. Конта // Вісник Книжкової палати. - 2013. - № 10. - С. 36-39.

Кубаєвська, Катерина. Перший президент: "Операція "старець"" : Михайло Грушевський - єдиний лідер УНР, який повернувся з еміграції в Україну / К. Кубаєвська // Історія +. - 2014. - № 16. - С. 16-17.

Мельниченко, Володимир. В ім'я українського слова : до 150-річчя з дня народж. М. Грушевського / В. Мельниченко // Слово Просвіти. - 2016. - № 2. - С. 10-11.

Мельниченко, Володимир. Михайло Грушевський: "Шевченка признає пророком вся Україна" : рік Грушевського / В. Мельниченко // Слово Просвіти. - 2016. - № 16. - С. 10-11.

Мельниченко, Володимир. Михайло Грушевський: "Шевченко не розділяє, а єдне" : до 150-річчя з дня народж. М. Грушевського / В. Мельниченко // Слово Просвіти. - 2016. - № 6. - С. 8-9.

Мельниченко, Володимир. Михайло Грушевський: "Так відбувся мій поворот на рідну землю..." / В. Мельниченко // Слово Просвіти. - 2016. - № 12. - С. 13.

Михайло Грушевський і львівська історична школа : матер. конф. Львів, 24-25 жовтня 1994 р. / НАН України ; Ін-т іст. дослідж. - Нью-Йорк ; Львів, 1995. - 256 с.

Михайло Грушевський : зб. наук. праць і матер. Міжна-

родної ювіл. конф., присвяч. 125-й річниці від дня народж. М. Грушевського / Укр. іст. т-во. - Львів : НТШ, 1994. - 487 с.

Михайло Грушевський : [фотоальбом] / авт. тексту Л. В. Решодько. - Київ : Україна, 1996. - 140 с. : фотоіл.

Реєнт, Олександр. Ідея соборності України у XIX - на початку XX ст. : духовне та культурне підґрунтя / О. Реєнт // Історія України (Шкільний світ). - 2013. - № 2. - С. 4-8.

Тагліна, Юлія. Михайло Грушевський / Ю. С. Тагліна. - Київ, 2014. - 127 с.

Українська ідея. Постаті на тлі революції / Ін-т нац. відносин і політології України. - Київ : Знання України, 1994. - 256 с. - (Українська ідея).

Український історик : журнал історії і українознавства : Михайло Грушевський : студії і матеріали з нагоди 130-річчя від дня народж. / під заг. ред. Л. Винара. - Нью-Йорк ; Торонто ; Київ ; Львів ; Мюнхен, 1996. - 475 с.

Цибенко, Ірина. Бібліологічна культура в творчості Михайла Грушевського : [наукова діяльність] / І. Цибенко // Вісник Книжкової палати. - 2011. - № 9. - С. 33-36.

Цибенко, Ірина. Українська періодика у творчому житті Михайла Грушевського : [наук. - публіц. та ред.-вид. діяльн. вченого] / І. Цибенко // Вісник Книжкової палати. - 2012. - № 11. - С. 30-34.

Цибенко, Ірина. "Історія української літератури" Михайла Грушевського - важливий етап у розвитку вітчизняного літературознавства / І. Цибенко // Вісник Книжкової палати. - 2013. - № 11. - С. 26-28.

Цибенко, Ірина. Науково-видавнича діяльність М. Грушевського в умовах розбудови національної культури України / І. Цибенко // Вісник Книжкової палати. - 2015. - № 11. - С. 34-37.

Чоповський, Василь. Шкільна політика в Галичині у науково-педагогічній творчості Михайла Грушевського / В. Чоповський // Педагогічна думка. - 2014. - № 2. - С. 28-33.

Шаповал, Ю. І. Михайло Грушевський / Ю. І. Шаповал. - Київ, 2005. - 351 с. : фотоіл. - (Особистість і доба).

Шурин, Валентина. Від рідкісних книг - до... столітньої кави в зернах : у музеї-садибі першого Президента УНР Михайла Грушевського 25 тисяч одиниць колекції / В. Шурин // Високий замок. - 2014. - № 80. - Леополіс. - № 23. - С. 6.

Література до свята Дня Незалежності

24 серпня - День незалежності України // Наші діти. - 2013. - № 8. - С. 4-5.

Артьомова, Ольга. Хай в серці кожної дитини живе любов до України [сценарій] / Ольга Артьомова // Дошкільне виховання. - 2011. - № 8. - С. 35-39.

Булгакова, Оксана. Шлях до незалежності : до 25-річчя прийняття Декларації про державний суверенітет України / О. Булгакова // Історія України (Шкільний світ). - 2015. - № 22. - С. 4-5.

Велична і свята моя рідна Україна : 24 серпня - День Незалежності : [сценарій] // Позакласний час. - 2010. - № 6. - Не журись!. - С. 35-36.

Дорогокупля, С. Д. Подорож Україною : [бібл. урок] / С. Д. Дорогокупля // Шкільний бібліотекар. - 2014. - № 8. - С. 20-22.

За мужність, за мудрість, за працю... : готуємось до Дня Незалежності // Позакласний час. - 2012. - № 11-12. - С. 13-15.

Івашиніна, Т. І. Проголошення незалежності України / Т. І. Івашиніна // Все для вчителя. - 2010. - № 4-5. - С. 147-148.

День незалежності : [святкування Дня незалежності в різних містах України] // Ангеляткова наука. - 2013. - № 8. - С. 2, 9-10.

Добірка матеріалів для організаторів молодіжного дозвілля / уклад. В. Полисаєва // Позакласний час. - 2014. - № 7. - Не журись!. - С. 79-94.

Красоткіна, Н. Г. Україна - наш спільний дім : готуємося до першого уроку [сценарій] / Н. Г. Красоткіна // Розкажіть онуку. - 2011. - № 13-14 (липень). - С. 4-6.

Крутенко, О. В. Готуємося до Дня незалежності : [добірка матеріалів : сценарій усного журналу, пісні, вірші про Україну] / О. В. Крутенко, Н. М. Степанова // Позакласний час. - 2013. - № 11-12. - С. 18-22.

Назаренко, А. С. "Україна - наш спільний дім" : (для учнів 8-9-х класів) [сценарій] / А. С. Назаренко // Шкільний бібліотекар. - 2015. - № 1. - С. 18-23. - Вебліогр.: с. 23.

Нині свято нашого народу! Свято України, її роду! : державні свята [сценарій] // Позакласний час. - 2010. - № 6. - Не журись!. - С. 37-38.

Рогальчук, Л. Народу нашого і велич, і краса : (сценарій літ. вечора до 25-ї річниці проголошення Незалежності України) / Л. Рогальчук // Дати і події. - 2016. - № 2. - С. 145-149. - Бібліогр.: с. 149.

Ружанська, Т. В. Моя країна - незалежна Україна : інтегр. бібл.-виховн. захід / Т. В. Ружанська // Шкільна бібліотека. - 2011. - № 7. - С. 81-88.

Савченко, С. С. Висока мета : до Дня Незалежності України (1991) / С. С. Савченко // Календар знаменних і пам'ятних дат. - Київ, 2011. - 2011, № 3. - С. 87-93. - Бібліогр.: с. 91-93.

Сапащинська, Олена. Проголошення незалежності України [конспект уроку] / О. Сапащинська // Шкільна бібліотека плюс. - 2015. - № 13-14. - С. 27-30. - Бібліогр.: с. 30.

Сапащинська, О. Проголошення незалежності України : історія України : 11-й клас / О. Сапащинська // Історія України (Шкільний світ). - 2016. - № 7. - С. 16-19. - Бібліогр.: с. 19.

Свіженець, Наталя. Всім серцем любіть Україну свою - і вічні ми будемо з нею! : до Дня незалежності України : [сценарій свята] / Н. Свіженець // Позашкілья (Шкільний світ). - 2013. - № 4. - С. 44-46.

Тебе благословляю, Україно-мати : державні свята [сценарій] // Позакласний час. - 2010. - № 6. - Не журись!. - С. 41-43.

Тютюнник, Ю. А. Рідна мати - Батьківщино, ти одна у нас! : [сценарій] / Ю. А. Тютюнник // Шкільний бібліотекар. - 2016. - № 4. - С. 31-33.

Україно! Ти для мене диво! : готуємося до свята [сценарій] // Позакласний час. - 2010. - № 6. - Не журись!. - С. 39-40.

Фоменко, Катерина. Проголошення незалежності України : вступ до історії / К. Фоменко // Історія України (Шкільний світ). - 2016. - № 8. - С. 21-24.

Вебліографія

Адреси Михайла Грушевського у Львові [Електронний ресурс] // Державний меморіальний музей Михайла Грушевського у Львові : [сайт]. - Електрон. дані. - Режим доступу: <http://dmh.lviv.ua/adresy-myhajla-hrushevskoho-uvlvoli.html> (дата звернення: 02.09.2016). - Назва з екрана.

Грушевський Михайло Сергійович [Електронний ресурс] // Герої України : [сайт]. - Електрон. дані. - Режим доступу: <http://heroes.profi-forex.org/ua/grushevskij-mihail-sergeevich> (дата звернення: 02.09.2016). - Назва з екрана.

Грушевський Михайло Сергійович [Електронний ресурс] // Спадщина України : [сайт]. - Електрон. дані. - Режим доступу: <http://www.spadshina.com/programs/vidatni-ukrayintsi/grushevskij-mihajlo-sergijovich/> (дата звернення: 02.09.2016). - Назва з екрана.

Михайло Грушевський - видатний історик України [Електронний ресурс] // History.vn.ua : [сайт]. - Електрон. дані. - Режим доступу: <http://history.vn.ua/article1/2vr6v.html> (дата звернення: 02.09.2016). - Назва з екрана.

На порозі історії. Михайло Грушевський [Електронний ресурс] : [докум. фільм про видатного діяча "На порозі історії"] / авт. і реж. Ірина Шатохіна // UA:Перший : [сайт]. - Електрон. дані. - Режим доступу: <http://1tv.com.ua/programs/grushevskii> (дата звернення: 02.09.2016). - Назва з екрана.

Організатор української науки Михайло Сергійович Грушевський [Електронний ресурс] // Osvita.ua : [сайт]. - Електрон. дані. - Режим доступу: <http://osvita.ua/vnz/reports/biograf/23801/> (дата звернення: 02.09.2016). - Назва з екрана.

Зміст

День народження держави	1
Михайло Грушевський	3
Увічнення пам'яті Михайла Грушевського	7
Михайло Грушевський: хто він?	
(розробка гри для юних ерудитів)	10
Література про життя та діяльність	
Михайла Грушевського	13
Література до свята Дня Незалежності	16
Вебліографія	19